

**10 01 00 АДАБИЁТШИНОСӢ**  
**10 01 00 ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ**  
**10 01 00 LITERARY CRITICISM**

**10 01 03 ЛИТЕРАТУРА НАРОДОВ СТРАН ЗАРУБЕЖЬЯ**  
**10 01 03 LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES PEOPLES**

**УДК 821.0**  
**ББК 83.3Т**

**УСТУВОРИИ ЗАНОН ДАР**  
**ПОЙДОРИИ АСОЛАТИ**  
**ХОНАВОДАӢ**

*Аишӯрова Нодира Чумъаевна, н.и.филол.,  
доценти Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи  
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ (Тоҷикистон, Кӯлоб)*

**НЕПОКОЛЕБИМОСТЬ**  
**ЖЕНЩИН В СОХРАНЕНИИ**  
**УСТОЙЧИВОСТИ**  
**СЕМЕЙНЫХ УЗ**

*Аишӯрова Нодира Джумаевна, канд.филол.наук.,  
доцент Кулябского государственного  
университета им. Абуабдуллаха  
Рудаки (Таджикистан, Куляб)*

**STEADFASTNESS**  
**OF WOMEN IN**  
**SUSTAINABILITY OF**  
**FAMILY TIES**

*Ashurova Nodira Jumaevna, Candidate of Philology,  
Associate Professor of Kulyab State University  
named after Abuabdullah Rudaki  
(Tajikistan, Kulob)  
E-MAIL: shokhnoma@mail.ru*

**Калидвожаҳо:** Фирдавсӣ, Низомӣ, “Шоҳнома”, “Ҳамса”, достон, бонувон, устуворӣ,  
хонавода, ҷамҷуфтӣ, муносибати эҷодӣ, диди адабӣ

Дар мақола масъалаи устувории занон дар пойдории асолати хонаводагӣ дар мисоли достонҳои таркиби “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ ва “Ҳамса”-и Низомии Ганҷавӣ таҳқиқ шудааст. Ҳамзистӣ ва оромии дар ҷомеа аз бисёр ҷиҳат ба устувории хонаводаҳо ва фарҳанги тарбияти хонаводагӣ иртибот дошта, калиди чунин рафӯҳияти иҷтимоӣ, қабл аз ҳама, дар дасти занон ва устувории онҳо дар ҳифзи асолати хонаводагӣ алоқаманд аст. Ба сурати кулӣ, мавзӯи оила, яъне ташикили хонавода ва тарбияи фарзанд, ки дар ҷомеаи инсонӣ яке аз мавзӯҳои муҳим ва калидӣ маҳсуб мешавад, дар таърихи адабиёти форсу тоҷик аз ҷойгоҳи хосе бархурдор мебошад, зеро ташикили оилаи хуби солим ва фарзандони шоиставу боиста боиси ободиву нешравӣ дар кишварҳо ва дар ҳамаи ҷомеаҳо мебошад. Омӯзаҳои ахлоқӣ ва тарбиятӣ, ки дар заминаи мазкур ва дар ҳамбастагӣ бо масъалаи ташикили хонаводаи шоиста, риояти вазифаҳои модарӣ ва тарбияи фарзанд дар асарҳои ҷудогона баён шудаанд, дар тарбияи оилаи солим дар ҷомеаи имрӯз ҳам нақши созанда мебошанд. Масалан, яке аз масъалаҳои асосӣ, ки дар достонҳои ҷудогонаи таркиби “Шоҳнома”-и Ҳаким Фирдавсӣ ва “Ҳамса”-и Ҳаким Низомии Ганҷавӣ мавриди тасвир ва таҳқиқи бадеӣ қарор ёфтаанд, ташикили оила, ҷустуҷӯи ҷуфти муносиб, ҳамзистӣ ва оромии дар хонавода мебошад.

Дар адабиёти қурунивустиҳои мо адибон ба ин мавзӯ аз диду тафаккури адабии худ ворид шуда, дар низомии ҳамгирой тавонистаанд, онро раванҷ бахшанд. Ҳаким Фирдавсии Тӯсӣ дар “Шоҳнома”, кӣҳамосаи миллии мардуми эронитабор маҳсуб меёбад, дар матраҳ намудани масъалаи одоби хонаводагӣ нақши бонувонро аввалиндараҷа медонад. Низомии Ганҷавӣ ҳам дар панҷ достони “Ҳамса”-и худ фазилату бузургии занонро шабчароғи қошонаи дил медонад. Дар мисолҳои таҳлилии ин дар мақола муносибати

адабии ду шоири тавонои тоҷик дар алоқа бо тасвири устувориҳои бонувони нексиршисту покгуҳар дар бинои оилаи солим ва ҳифзи асолати хонаводагӣ бармало намудор аст.

**Ключевые слова:** Абулькасым Фирдоуси, Низами Ганджеви, “Шахнаме” и “Хамсе”, женищины в поэмах, устойчивость семьи, семейная жизнь, творческое отношение, литературный взгляд

Рассматривается проблема проявления женщинами непоколебимости в сохранении семейных уз на примере героинь поэм “Шахнаме” Фирдоуси и “Хамсе” Низами Ганджеви. Сосуществование людей и мир в обществе во многом связаны с устойчивостью семьи и культурой семейного воспитания, а ключ к общественному благополучию, прежде всего, находится в руках женщин и связан с их последовательностью в сохранении семейной жизни. В целом создание семьи и воспитание детей, считающиеся в человеческом социуме одним из ключевых вопросов, занимают особое место в истории персидско-таджикской литературы, так как создание благополучной и здоровой семьи и достойное воспитание детей являются фактором благополучия и развития всех обществ. Нравственное и воспитательное учение в увязке со здоровой семьёй, выполнением материнских обязанностей и воспитанием детей, изложенное в отдельных произведениях, играет конструктивную роль в воспитании благополучной семьи и в современном обществе. Например, одним из основных вопросов, затронутых в художественном ключе в отдельных поэмах “Шахнаме” Фирдоуси и “Хамсе” Низами, является создание семьи, поиск достойной пары, благополучное сосуществование и покой в семье. Наши средневековые литераторы затрагивали этот вопрос исходя из собственных литературных воззрений и дали ему особое развитие. Фирдоуси в “Шахнаме” ставит на первое место в семейной жизни мораль женщин. Низами в пяти поэмах “Хамсе” считает величие женщин путеводной нитью. В приведённых примерах отчётливо просматривается отношение двух выдающихся таджикских поэтов к изображению твёрдости благонравных женщин в создании здоровой семьи и в сохранении семейной жизни.

**Key-words:** Abulkasym Firdawsi, Nizami Gyandzevi, “Shah-Name” and “Khamse”, women in poems, stability of family, family life, creative attitude, literary outlook.

This article is devoted to the issue of women's resilience in sustainability of family life on the example of the poems “Shah-Name” by Firdawsi and “Khamse” by Nizami Gyanjevi. Coexistence and peace in society are in many ways associated with the stability of families and the culture of family upbringing and the key to social well-being is, first of all, were in the hands of women and their steadfastness in preserving family life. In general, the corner-stone of the family, that is creating a home-hearth and raising children is considered as one of the important and key issues in human society, and it occupies a special place in the history of Persian-Tajik literature, since a prosperous healthy family and a decent upbringing of children are the factors of welfare and development of countries in all societies. Moral and educational teachings in this matter in conjunction with the issues of healthy family, fulfillment of maternal responsibilities and proper education of children expounded in these two great literary productions play a constructive role in raising a prosperous family in modern society as well. For example, one of the main issues raised in an artistic vein in separate poems “Shah-Name” by Firdawsi and “Khamse” by Nizami is that one creating a family merged into a worthy couple, which would peacefully coexist in the family. In our a medieval literature writers touching upon this issue based on their literary outlook gave it a special development. Firdawsi in “Shah-Nam”, which is the national epos of the Iranian peoples, puts the morality of women in the first place in family life. Nizami in the five poems of “Khamse”

*considers the greatness of women to be a guiding thread. In the examples analyzed in the article the attitude of two outstanding Tajik poets to the depiction of exemplary stability of a healthy family targeted at preserving of family life is clearly visible as highly elevated.*

Ҳамзистӣ ва оромиш дар ҷомеа аз бисёр ҷиҳат ба устувории хонаводаҳо ва фарҳанги тарбияти хонаводагӣ иртибот дошта, калиди чунин рафӯҳияти иҷтимоӣ, қабл аз ҳама, дар дасти занон ва устувории онҳо дар ҳифзи асолати хонаводагӣ алоқаманд аст. Ин масъала моҳиятан ба проблемаҳои гендерӣ иртибот дошта, дар миёни ҷомеаи адабии ақвоми эронинаҷод аз давраҳои қадим матраҳ будааст. Аз ҷумла, тарҳи масъалаи мазкурро ба сурати равшан дар “Шоҳнома”-и Абӯлқосим Фирдавсӣ ва “Ҳамса”-и Низомии Ганҷавӣ пайдо кардан мумкин аст.

Ба сурати кулӣ, мавзӯи оила, яъне ташкили хонавода ва тарбияи фарзанд, ки дар ҷомеаи инсонӣ яке аз мавзӯҳои муҳим ва калидӣ маҳсуб мешавад, дар таърихи адабиёти форсӣ тоҷик аз ҷойгоҳи ҳосе бархурдор мебошад, зеро ташкили оилаи хубу солим ва фарзандони шоиставу боиста боиси ободиву пешравӣ дар кишварҳо ва дар ҳамаи ҷомеаҳо мебошад. Омӯзаҳои ахлоқӣ ва тарбиятӣ, ки дар заминаи мазкур ва дар ҳамбастагӣ бо масъалаи ташкили хонаводаи шоиста, риояти вазифаҳои модарӣ ва тарбияи фарзанд дар асарҳои ҷудогона баён шудаанд, дар тарбияи оилаи солим дар ҷомеаи имрӯз ҳам нақши созанда мебозанд. Масалан, яке аз масъалаҳои асосие, ки дар дostonҳои ҷудогонаи таркиби “Шоҳнома”-и Ҳаким Фирдавсӣ ва “Ҳамса”-и Ҳаким Низомии Ганҷавӣ мавриди тасвир ва таҳқиқи бадеӣ қарор ёфтаанд, ташкили оила, ҷустуҷӯи ҷуфти муносиб, ҳамзистӣ ва оромиш дар хонавода мебошад. Дар ҳақиқат, сохтори иҷтимоӣ дар миёни мардуми мо чунин аст, ки “инсон пас аз соҳиби фарзанд шудан дар иҷтимоӣ ба унвони падар ва модар шинохтату эътироф қарда мешавад ва мақоми волою арҷманд пайдо менамояд. Аз ин рӯ, одамон оила ташкил менамоянд ва бад-ин тартиб яке аз вазифаҳои асосӣ ва муқаддаси ҳудро, ки аз издивоҷ ва ташкили хонаводаю таваллуди фарзанд иборат мебошад, ба анҷом мерасонанд” [12, 5].

Ҳамин тавр, пас аз хонадор шудан ва соҳиби фарзанд гардидан ҷи барои мард ва ҷи барои зан масъулияти дигар ва асосӣ: то поёни зиндагӣ фароҳам овардани оsoишу оромиш дар хонавода ва тарбияи дурусти фарзанд пеш меояд. Ин амр тақозо менамояд, ки ҳар як аъзои оила бояд масъулият дошта бошад, ки дар баробари бархурдорӣ аз неъматӣ ҳамсару фарзанд, аз нигоҳдошти оромиш дар оила ва тарбияи дурусти насли оянда низ ғoфил набoшад. Аз ҳамин ҷо зарурати масъалаи устувори занон дар пойдории асолати хонаводагӣ мушаххас мешавад.

Офаридгори фарҳангу сухани дарӣ Ҳаким Фирдавсӣ бонуи зебову фарҳеҷтае дар қошои хеш дошт, ки ҳамеша ҳамдӯшу ҳамандешааш буд ва дар сарoиши шоҳқори беҳамтои ӯ бо шоир ҳамқорӣ мекард. Илҳомбахши он нобиға шамъ меафрӯхт, ҷоми май меовард ва дostonҳоеро аз паҳлавӣ барояш меҳонд. Ҳамон гуна ки дар шаби ҷун қир сиёҳи оғози сарoиши дostonи “Бежан ва Манижа” [18, 340-343], ки дар осмон на сайёраи Баҳром, на Кайвон ва на Тир ба ҷашм меҳӯрданд, на овои парандае ва на ғурроси ҳайвони ваҳшиёе шунида мешуд ва дили сухансарoи бузург онҷунон танг шуда буд, ки якбора аз ҷой ҷаста, ба сӯи меҳрубони дар хона будааш хурушида, ҷарoғ меҳоҳад:

*Набуд ҳеҷ пайдо нишебу фароз,  
Дилам танг шуд з-он диранги дароз.  
Дар он тангӣ-андар бичастам зи ҷой,  
Яке меҳрубон будам андар сарoй.*

*Хурушидаму хостам з-ӯ чароғ,  
Даромад бути меҳрубонам ба боғ [18, 341].*

Бонуи меҳрубонаш шамъи фурузон ба боғ оварда, рӯи дастархон май, анору турунчу биҳӣ мечинад. Ба ҷоми шоҳаншаҳӣ май рехта:

*Маро гуфт: Шамъ аз чӣ бояд ҳаме,  
Шаби тира хобат наояд ҳаме?...  
Маро гуфт он моҳи хуршедчехр,  
Ки аз ҷони ту шод бодо сипеҳр,  
Бипаймой май, то яке достон  
Зи дафтар барат хонам аз бостон...  
Пур аз чораву меҳру найрангу ҷанг,  
Ҳама аз дари марди фарҳангу санг.  
Бад-он сарвбун гуфтам: Эй, моҳрӯй,  
Маро имшаб ин достон бозгӯй!  
Маро гуфт, к-аз ман сухан бишинавӣ,  
Ба шеър оӣ аз дафтари паҳлавӣ...  
Бигӯям, пазираам зи Ҷздон сипос,  
Аё меҳрубон ҷуфти некишинос [18, 342-343].*

Ҳамин лаҳзаҳои фишурдаи меҳрубонии бонуи Ҳаким Фирдавсӣ, ки дар боло оварда шуданд, бозгӯи бехтарин намунаи лаҳазоти меҳрубонии зане мебошад, ки нисбат ба шавҳар ва хонаводаи худ дошта, ба он ҳамеша содиқу вафодор аст ва шавҳарон низ меболад мисли Фирдавсӣ дар нисбати бонуи хона – ҳамсарашон ҳамин гуна меҳрубону ғамхор бошанд.

Шоирӣ бузург низ, дар навбати худ, меҳру садоқаташро нисбат ба ҳамсараш дар 37 байти оғози достони “Бежан ва Манижа” бо калима ва ибораҳои зебои “меҳрубон”, “бут”, “сарвбун”, “моҳрӯй”, “бути меҳрубон”, “моҳи хуршедчехр”, “маҳи хубчехр”, “ёри пероста”, “ҷуфти некишинос” баён намудааст.

Аз осори Ҳаким Фирдавсӣ ва Низомии Ганҷавӣ пайдост, ки онҳо дар муқоиса нисбат ба ҳамзамонони худ, ки маъмулан якҷанд зан доштанд, беш аз як зан доштанро ҷонибдорӣ намекарданд ва худ намунаи садоқату вафодорӣ бо ҳамболинони хеш буданд.

Бертелс Е. Э. дар бораи оиладорӣ Низомӣ чунин навиштааст: “Ин далели муҳимро меболад қайд кард, ки Низомӣ бар хилофи расми замони зиндагонӣ худ ҳеҷ вақт беш аз як зан надошт, зеро се издивоҷи ӯ дар вақтҳои гуногун, пас аз марги ҳамсари қаринаш сурат гирифтаанд. Сабаби инро мешавад дар надоштани василаи маоши зиндагӣ барои нигоҳдорӣ якҷанд зан тахмин кард. Вале чунин пиндору тахмин қомилан яқину рост нахоҳад буд, зеро ки Низомӣ назари худро дар мавриди занушавҳарӣ қандин бор равшан баён кардааст”. Барои ӯ зан – рафиқ ва ҳамсафари шавҳар мебошад, на моли фурушӣ, бад-он гуна ки ашрофзодагонӣ феодалӣ фикр доштанд, балки тақиягоҳ ва хушнудии ҳаёт аст. Агар мард якҷанд зан дошта бошад, дар он маврид, ба андешаи шоир, ягон касе аз онҳо нахоҳанд дигар рафиқи аслии ӯ буд ва ӯ мешавад, ки танҳову ронда гашта бошад [4, 31].

Шоистаи гуфтан аст, ки бехтарин маниши тоҷикон аз бостон то остон меҳрварзӣ ба зан, ба модар, хоҳар ба офарандаи меҳру хурраму зебӣ буд, ки инро метавон дар осори бемарги ин нобӣғон, суханварони бемислу нодиракор ба мушоҳида гирифт.

Дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ва “Ҳамса”-и Низомӣ бонувоне ба сони Фаронак, Синдухт, Рудоба, Тахмина, Гурдофарид, Гулшаҳр, Фарангис, Ҷарира, Қайдофа,

Сапенуд, Орзу, Дилорой, Дилафрӯзи Фаррухпай, духтари Меҳрак, Гурдия, Ширин, Меҳинбону, Лайли, ҳафт шоҳзода – духтарони шоҳони ҳафт кишвар, ҳамсарони Баҳроми Гӯр, духтари курди галлабон, духтари шоҳи Рус, яъне хоҳарон, ҳамсарон, духтарон ва аз ҳама беш модарони гурӯҳи меҳанпараст, ҳамсарони шоҳон, паҳлавонон бо нағзтарин суҳанони дарӣ ситуда шудаанд. Чунин арҷгузорӣ беҳуда набудааст, зеро ки аз гузаштаҳои ҳазорсолаи мардуми эронитабор пайдост, ки занон дар баробари мардҳо дар хонавода ҳукмрон будаанд ва фароҳам овардани фазои озоиши оромии хона низ маҳз ба ҷаъолияти зан дар хонавода бастагӣ доштааст.

Дар ҳама давраи замон зан барои хушбахтии оилавии худ талош мебарзад ва новобаста аз тааллуқ доштан ба кадом қавму миллат ва аз кадом кишвар будан ин мазмун дар адабиёти ҳамаи халқҳои ҷаҳон акс ёфтааст. Аз ҷумла, “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавӣ ва “Ҳамса”-и Низомии Ганҷавӣ низ дар ин радиф мустасно нестанд. Дар ин асарҳо саҳифаҳои ҳаяҷонбахше мавҷуданд, ки дар онҳо идеали ҳаёлии ин адибони бузург дар хусуси ҳудидорақунӣ ва ҷаъолиятҳои ҷамъиятии сиёсӣ, инчунин, ҳонадорӣ зан акс ёфтааст. Эҳтироми шавҳар ва ниғаҳ доштани оила баландтарин нуқтаи хушбахтии одам мебошад ва ин мазмунро метавон дар симои занони ҳар ду дoston ба мушоҳида гирифт. Вафодорӣ занони дostonҳои мавриди назар ба шавҳар ва хонавода то ба ҳаддест, ки ғаҳе меҳри хонаводагиро аз меҳри падар низ болотар медонанд.

Ҳамин аст, ки шоири тавоноӣ Тӯс аз забони ҳамсари Баҳроми Гӯр Сапенуд хуштарин суҳанҳоро дар мавриди зан баён карда ва беҳтарини зан онеро мешуморад, ки пайваста шавҳар аз ӯ хурсанд бошад:

*Беҳини занон аз ҷаҳон он бувад,*

*К-аз ӯ шӯӣ ҷамвора хандон бувад [19, 259].*

Ҳаким Фирдавӣ, ки парчамбардори фарҳангу одоби ориёӣ буд, ҳаргиз ба худ иҷоза дода наметавонист, ки камтарин ҳисси бадро ба зан раво бинад. Аммо ӯ ҳам наметавонист, дар ақидаи худ рафтори ҳилофӣ ахлоқӣ башарӣ доштаи ҷӣ зан ва ҷӣ мардро роҳ диҳад. Аз ин ҷост, ки дар “Шоҳнома”-и Ҳаким Фирдавӣ дар ду маврид ва дар “Ҳамса”-и Низомии Ганҷавӣ дар як маврид муносибатҳои ошиқона ҳилофӣ ахлоқӣ башарӣ мебошанд: яқум, вақте Судоба – ҳамсари шоҳи Эрон Ковус ба нописараш Сиёвуш ошиқ мешавад. Шоир ақида дорад, ки чунин ишқи нопок, ки дур аз бунёди оилаи солим мебошад, бояд поёни мусбат надошта бошад. Дар фарҷом Судоба бо дасти Рустам кушта мешавад ва Шерӯя – фарзанди Хусрави Парвизро заҳр дода мекушад. Дар дostonи “Хусрав ва Ширин”-и Низомии Ганҷавӣ низ тақдирӣ Шерӯя чунин буда, ҳаёти шоҳзода бо ғоҷеа анҷом меёбад. Дар дostonҳои мазкур ошиқ ё зани падар аст, ё писари ӯ, ки ба зани падараш ошиқ мешавад. Чунин ишқро офарандагони “Шоҳнома” ва “Ҳамса”, инчунин мардумони эронитабор, қабул надоранд ва анҷоми ғоҷиавии ин дostonҳо аз ҳамин ҷо сар мезананд.

Аз рӯйи ақидаи Ҳаким Фирдавӣ, дар ниҳоди зан низ он хусусиятҳои неку бад, зиддиятҳои некиву бадӣ ҷой доранд ва аз ин рӯ, чун аксари инсонҳо ҳислату характер, рафтору кирдор, ахлоқ ва маънавияти зан низ гуногун аст. Яъне, ба андешаи шоир, аз рӯйи ҳислату характер, кирдору рафтори худ зан низ чун фарзанди инсон дорои он ҷавҳари неку бад аст, ки дар мавридҳои гуногун зоҳир мешавад. Дар симои Судоба хусусиятҳои зиддиятноки муҳити дарбор ҷамъбаст шудаанд, зеро муҳити носолим оқибат ба роҳи нодуруст мебарад.

Бояд тазаққур дод, ки дар аввал рафтору кирдори Судоба ягон тамоили манфӣ надошт. Ӯ низ чун дигар занони “Шоҳнома”-и Фирдавӣ роҳи ояндаи худро

мустиқилона ва ҳатто бе розигии падар интиҳоб мекунад. Муҳаббату садоқати ӯ дар ин роҳ Ковус – шоҳи Эронро, ки ҳамсараш мешавад, аз марғ наҷот медиҳад ва бо ин як ҳодисаи мудҳиши таърихи Эронро барҳам медиҳад. Дар ибтидо мақсади Судоба монанди Фаронак, Синдухт, Рудоба, Таҳмина, Гулшаҳр, Ширин ва занони дигари “Шоҳнома” бунёди оилаи солим ва таъмини озоишу оромии дар хонавода ва таваллуди фарзандон буд.

Дар боби “Ба занӣ хостани Ковус Судоба – духтари шоҳи Ҳомоваронро” Фирдавсӣ симои Судобаро ҳамчун зани далеру шучоъ ва муҳим аз ҳама, ба шавҳар меҳрубон ва вафодор тасвир намудааст. Нақши Судоба дар он тасвире, ки ӯ ҳамчун духтари шоҳи Ҳомоварон ба муқобили раъйи падараш ишқи шоҳи Эрон – Кайковусро қабул карда, яқоя бо ӯ азобхоро паси сар карда, бо вай ба Эрон омадааст, мусбат аст. Дар фасли “Гирифтани шоҳи Ҳомоварон Ковусро” Судоба Ковусшоҳро аз раъйи падараш – шоҳи Ҳомоварон, ки аз ҳамсари шоҳи Эрон шудани фарзанди ягонааш розӣ набуда, аз роҳи даъват кардани Ковус ба меҳмонӣ ва сипас банд андохтани ӯ баргардондани духтарашбу, огоҳ мекунад:

*Бидонист Судоба рои падар,  
Ки бо сур пархоиш дорад ба сар.  
Ба Ковуси Кай гуфт, к-ин рой нест,  
Ту ро худ ба меҳмони ӯ ҷой нест.  
Набояд, ки бо сур ҷанг оварад,  
Ту ро бебаҳона ба ҷанг оварад.  
Зи баҳри ман аст ин ҳама гуфтугӯй,  
Ту ро з-ин наёяд ҷуз андӯҳ ба рӯй [16, 146].*

Аммо шоҳи Эрон ба суҳанони Судоба бовар накарда, бо паҳлавонону ҳамроҳонаш ба “зиёфат”- и падарарӯс, ба шаҳри Шоҳа рафта, ба банду асорат афтода, ба диже, ки дар кӯҳсор ҷой дошт, фиристода мешавад. Ҳангоми назди духтар фиристодани пӯшидарӯён бо нияти ба сарои падар – шоҳи Ҳомоварон бурдани ӯ:

*Бирафтанд пӯшидарӯён ду хайл,  
Иморӣ яке дар миёни ҷулайл,  
Ки Судобаро боз ҷой оваранд,  
Саропардари зерӣ пой оваранд [16, 149].*

Судоба эътироз баён карда, ҳамчун зани далеру озод ва бочасорат ба падар ва фиристодагони ӯ нафрат мекунад:

*Чу Судоба пӯшидагонро бидид,  
Ба тан ҷомаи хусравӣ бардарид.  
Ба мушкин каманд андарафканд ҷанг,  
Ба фундуқ гулонро ба хун дод ранг.  
Бад-эшон чунин гуфт, к-ин банду дард  
Ситуда надонанд мардони мард.  
Чаро рӯзи ҷангаиш накардед банд,  
Ки ҷома зиреҳ буду тахтаи саманд?...  
Парастандагонро сагон кард ном,  
Суман пур зи хуну пуровоз ком.  
Ҷудой нахоҳам зи Ковус – гуфт,  
Агарчи варо хок бошад нуҳуфт.  
Чу Ковусро банд бояд кашид,  
Маро бегунаҳ сар бибояд бурид [16, 150].*

Ин хабар ба падари Судоба мерасад ва ӯ бо хуни чигар фарзандро назди шавҳараш ба диҷ мефиристад. Он ҷо Судоба то оғози разми Рустами ҷаҳонпахлавон бо шохони се кишвар – Барбаристон, Миср, Ҳомоварон ва мағлӯб сохтану аз банди асорат раҳо кардани шох бо ҳамроҳонаш бо шавҳар менад ва ба ӯ меҳрубониву ғамхорӣ мекунад:

*Нишаст он ситамдида бо шаҳрёр,  
Парастанда ӯ буду ҳам ғамгусор [16, 150].*

Қадамалии Сарромӣ, ки симои занони “Шоҳнома”-ро мавриди таҳлил қарор дода, ҷиҳатҳои мусбату манфӣ, ҳулку атвори онҳоро нишон додааст, нақши Судобаро таҳлил намуда, уро дар ду ҳолати ба ҳам муҳолиф ба мушоҳида гирифтааст: 1. Сангдилу ҳавасбоз: “Судоба ҳамсари Ковусшоҳ низ яке аз шахсиятҳои мумтози “Шоҳнома” аст. Сангдиль ва ҳавасбозии ин занро дар ҳеҷ яке аз занони ҳамоса намебинем” [14, 245]; 2. Базургию вафодорӣ: нишонаии бузургии ҳислати Судобаро Сарромӣ аз вафодорӣ ва меҳрубонии вай нисбат ба шавҳараш хангоми дар асорати шоҳи Ҳомоварон будан медонад [14, 246]. Фазаи оромишу осоиш дар хонадони Ковусшоҳ то он даме идома меёбад, ки Судоба ба нописараш – Сиёвуш ошиқ мешавад ва аз худ кирдорҳои ношоистаю разилона нишон надихад.

Аз шавҳар дифоъ кардани зан назди падарро дар рафтори Фарангис – духтари шоҳи муқтадири Тӯрон – Афросиёб низ метавон ба мушоҳида гирифт. Хатари бадбахтиро эҳсос карда, барои дифои хонаводааш Фарангис ба Сиёвуш тақлифи тарк кардани Тӯрон ва сӯйи Эрон рафтани пешниҳод мекунад. Аммо аз тақдири шум ва бадбахтӣ роҳи ҳалосиро намеёбад. Новобаста аз аҷзу нотаваҷиб назди падари золиму бераҳм Фарангис қабл аз амалӣ шудани дастури бераҳмонаи шох дар мавриди кушта шудани ҳамсари бегуноҳаш – Сиёвуш падарро аз фарҷоми фоҷиабор меогоҳонад ва нисбат ба падар дуои бад раво мебинад. Суханони ин зан он қадар гиро ва шӯрангез аст, ки дили шоҳи худкомае чун Афросиёбро месӯзонад:

*Фарангис бишинид, рухро бихаст,  
Миёро ба зуннори хунин бибааст.  
Ба пеши падар шуд нур аз тарсу бок,  
Хурушон ба сар-бар ҳаме рехт хок.  
Бад-ӯ гуфт, к-эй нурҳунар шаҳрёр,  
Чаро кард хоҳӣ маро хоксор?  
Сари тоҷдоре мабур бегуноҳ,  
Ки напсандад ин довари хуру моҳ...  
Ба сӯғи Сиёвуш ҳаме ҷӯшад об,  
Кунад чарх нафрин бар Афросиб....  
Чу гуфтори фарзанд бишинид шох,  
Ҷаҳон ғашт дар пеши ҷашмаш сиёҳ.  
Дили шоҳи Тӯрон бар ӯ-бар бисӯхт,  
Ҷаме хира ҷашми хирадро бисӯхт [17, 103-107].*

Дар чунин ҳолатҳо Ҳаким Фирдавӣ дар “Шоҳнома” намоди занонро офаридааст, ки тамоми буду набудашон баҳри таъмини оромишу осоиши хонавода, бавижа шавҳарон нигаронида шудааст.

Бояд гуфт, муносибат дар оила, пеш аз ҳама, ба лутфу назокат, кирдору андеша, ҳунару қобилияти зан вобаста аст. Симои модари Рудоба, ҳамсари Меҳробшоҳ – Синдухт, ҳамсари Пирон – Гулшаҳр, ҳамсари Гуштосп – Катоюн, ҳамсари Хусрави Парвиз – Ширин дар ин росто барҷаста ва шоёни диққати махсус ҳастанд. Ин занон

пайваста барои оромишу осоиши хонавода талош меварзанд, осудагии хонавода, бавижа осудаҳои фарзандон, барои онҳо аз ҳама чиз муҳимтар аст.

Дар “Шохнома”-и Фирдавсӣ зан ба се вазифа тасвир ёфтааст: ҳамчун маъшуқа, ҳамчун зани намунавии оила аз ҷиҳати зебоӣ, покӣ, бавучудоварандаи фарзанди барӯманд ва садокати бепоён ба шавҳар. Синдухт ва духтараш Рудоба, ки дар достони “Зол ва Рудоба” офарандаи симои зан ба шумор мераванд, ин сифатҳои олии занонаро дар худ таҷассум кардаанд. Фирдавсӣ ба василаи нигориши симои Синдухт як қатор масъалаҳои муҳими зиндагӣ, аз қабилӣ муҳаббат, оила, вафодорӣ ва ҷаҳду талош барои таъмини осоиши хонаводагиро вориди дoston намуда, ба ин васила гуногунмавзӯии асарро таъмин намудааст. Ӯ аз ҷумлаи занҳои тасвир шудааст, ки намунаи хонумҳои боҳирад ва дилсӯзи хонавода мебошанд.

Ҳаким Фирдавсӣ дар “Шохнома”-и безаволи худ, алалхусус дар достони “Зол ва Рудоба”, тамоми бори масъулияти амонӣ ва осудагии на танҳо хонаводаи Меҳробшоҳ, инчунин, мардуми шаҳри Кобулро ба зиммаи завҷаи меҳрубони Меҳроб – Синдухт гузоштааст.

Дар ин маврид мо дар пажӯҳишҳои пешини худ ба чунин натиҷа расида будем: “Синдухт аз зумраи модаронест, ки дар бартараф кардани мушкilotи хонаводагӣ ва душмани қадимӣ, аз миён бардоштани хатари ҷанг низ сарм гузошта, бо ақлу тадбир, чораандешию фидокории бемислаш натавонад хонаводаи худ, инчунин, мардуми бегуноҳи Кобулро аз хатари ҷанг меҳраҳонад” [2, 114].

Ӯ қореро анҷом медиҳад, ки, тибки русуми мавҷуд, аксар мардон бояд бар уҳда дошта бошанд. Вай тимсоли образи ҳамсар ва модарест, ки барои осудагии хонавода ва бахти духтари худ мубориза мебарад. Тасвири ҳолати психологӣ Синдухт ҳамчун зани оқила дар муносибатҳои ҳашминоки Меҳроб бо зану духтараш, ки бе иҷозати падар ба паҳлавони ғайри дину кишвар, писари Сом Наримон – Золи Зар муносибати ошиқона пайдо кардааст, ошкор мегардад:

*Чун ӯ дид духтар-иро дар ниҳон,  
Кучо нашнавад панди кас дар ҷаҳон.  
Биемад зи тимору гирён бихуфт,  
Ҳаме нӯст бар тан-и гуфти бихуфт [15, 301].*

Синдухт аз гуфтугӯ бо Рудоба ва огоҳ шудан аз муносибати байни ӯву Зол дар хайрат меафтад, аммо Золро ҳамчун ҷуфт интиҳоб кардани Рудоба писандаш меояд. Аммо бим аз паёмади ин қор ӯро ором намегузорад, вучудашро тағйироти азиме фаро мегирад, пажмурдаву наҷанд мешавад. Шоҳи Кобул вақте ки пажмурдагӣ ва ғамгинии Синдухтро мебинад, аз ӯ ҳолпурсӣ мекунад. Синдухт аз асли воқеа шавҳарро воқиф месозад.

Вай бо як маҳорати ба худ хос шавҳарро аз ғаму андӯҳи замона, аз бевафои он хабардор намуда, ба ин васила кӯшиш мекунад, ки назари шавҳари худ – Меҳробро низ нисбат ба интиҳоби Рудоба Золи Зарро тағйир диҳад. Ӯ ақлу хиради худро ба қор бурда, воқеаро тарзе ба миён мегузорад, ки гӯё на Рудоба ба писари Сом, балки баръакс, писари Сом ба Рудоба дом ниҳодааст.

Ҳашму ҳарос Меҳробро маҷбур месозад, ки вучуди духтарро нанг шуморад. Ӯ аз он пушаймон аст, ки тибки тавсияи ниёи худ рафтор накардааст. Вале духтари навзоди худро куштан ойини аъроби давраи ҷоҳилия аст, на мардуми ориёӣ.

Синдухт бо шунидани суханони Меҳроб ақидаи ӯро нисбат ба Рудоба маҳкум мекунад, алайҳи таассуби динӣ ва қабилавӣ аз бегонагон гирифтани арӯс ва домодро, ки гузаштагон манъ намуда буданд, қори дуруст мешуморад:



*Чунин гуфт Синдухт, к-эй паҳлавон,  
Аз ин дармагардон ба хиразабон...  
Бад-ӯ гуфт Синдухт, к-эй сарфароз,  
Ба гуфтори каяжэй мабодат ниёз.  
Газанди ту пайдо, газанди ман аст,  
Дили дардманди ту банди ман аст.  
Ҳар он гаҳ, ки бегона шуд хеши ту,  
Бувад тира рӯи бадандеши ту [15, 306].*

Зани хирадманд ҳашм ва ҳароси шавҳарро бо хабари мувофиқат кардани Сом дар кори пайванди Золу Рудоба фурӯ менишонад. Дар ин маврид барои умед ва неканчоми мочаро равзанае пайдо мешавад. Дар асл дар ин ҷо, пеш аз ҳама, масъалаи хусумат не, балки андешаи воқеоти гузашта ва такрор нашудани ғалате дар кори раиятнавозӣ қарор дорад, ки дар мисоли гузаштагони ду шоҳ – Манучеҳр ва Меҳробӣ Кобулӣ намудор мегардад. Ва ин ҷост, ки масъала ҷиҳати сиёсӣ пайдо мекунад.

Дар мисоли огоҳии Меҳроб аз ишқи духтараш ва ҳиссиёти Рудоба, ки дар баробари Зол ва ишқу алоқаи ӯ намудор шудааст, ба воқеоти достонӣ тазод(д)и навбатиро ворид месозад. Пас аз интишори фармони шоҳи Эрон дар хусуси тохтан ба Кобул ва расидани ин хабар ба гӯши хонаводаи Рудоба воқеаҳо дар достон боз ҳам пуршиддат шуда, ба авҷи олии худ мерасанд. Ин хабар боиси боло рафтани қаҳру қазаби Меҳроб мегардад ва дар вучуди ӯ ваҳшатеро тавлид мекунад:

*Чу бишид Меҳроб, бар пой ҷаст,  
Ниҳод аз бари дастаи тег даст.  
Танаи ғашт ларзону рух лочвард,  
Пур аз хун ҷигар, лаб пур аз боди сард.  
Ҳама гуфт: Рудобаро рӯди хун  
Бирезам ба рӯи замин ҳам кунун [15, 304].*

Тезутунд шудани воқеаҳо дар достон аз достонпардоз талаб мекунад, ки саҳнаҳо табиӣ ва таъсирбахш нишон дода шаванд. Вобаста ба ин гуфтаҳо овардани андешаҳои Мирзо Фатҳалӣ Охундов бамаврид аст. Аз рӯи андешаи ӯ, “шоир бояд хонандагони асарашро ба ҳаяҷон ва ҳайрат биёварад, фикру ҳис, дарду шодӣ ва ҳиссиёти инсонро ифода карда тавонад, паҳлӯҳои нисбати зиндагии инсон, ҷиҳатҳои ҷолиб ва пурфӯҷиҳои амалиёти ӯро нишон бидиҳад” [13, 118].

Ҳангоме ки ин овоза ба гӯши Меҳробшоҳ мерасад, ҳашми вай дучанд шуда, ин ҳама фитнаро натиҷаи амали Рудоба ва ҳамраёии Синдухт медонад ва аз роҳи қазаб қасди ҷони духтару модараш мекунад.

Бояд гуфт, ки дар вақти мутолиаи ин лаҳзаҳо хонандаи ноогоҳ аз поёни достон ба изтироб меафтад:

*Ба Кобул чу ин достон фош ғашт,  
Сари марзбон пур зи парҳои ғашт.  
Барошuftу Синдухтро пеш хонд,  
Ҳама ҳашми Рудоба бар вай биронд.  
Бад-ӯ гуфт: к-акнун ҷуз ин рой нест,  
Ки бо шоҳи гетӣ маро пой нест,  
Ки орам-т бо духти нопоктан,  
Кушам зоратон бар сари анҷуман [15, 330-331].*

Чунин ҳашми Меҳроб то андозае ҷой дорад. Таҳдиди марг натавонад ӯро ба ҳалотҳои ғайриҷолиб рабад. Дар ин лаҳза мушоҳида

мешавад, ки амали Меҳроб бераҳмонаву беҳирадона буда, дар роҳи ҳалли мушкилоти пешомада чора шуда наметавонад. Бо қаҳру ғазаб масъалаи ба миён омадари ҳал карда намешавад. Танҳо хирад омили бартарафкунандаи ҳамаи ноқисиву мушкилиҳост. Беҳуда нест, ки ин масъала дар “Шоҳнома” хеле зиёд мавриди таваҷҷуҳи Ҳаким Фирдавсӣ қарор гирифтааст [2, 48].

Ба ақидаи Шиблии Нуъмонӣ, аз рафтори Меҳроб дар баробари Рудобаву Синдухт маълум мешавад, ки “тарзи амалу сулуки мардон ҳамвора бо занон бераҳмона будааст” [11, 393]. Аммо аз нигоҳи Фирдавсӣ занон ҳам дар чунин вазъият нақши ҳалкунандари адо карда наметавонанд.

Синдухт бо хиради расояш ба шавҳар пешниҳод мекунад, ки бо ганҷу хоста назди Сом биравад ва тадбир бичӯяд:

*Бад-ӯ гуфт: Бишнавад зи ман як сухун,  
Чу дигар яке комат ояд, бикун.  
Туро хоста гар зи баҳри тан аст,  
Бибашу бидон, к-ин шаб обистан аст.  
Агарчанд бошад шаби дерёз,  
Бад-ӯ тирагӣ ҳам намонад дароз [15, 331].*

Маслиҳати байни Меҳробу Синдухт ба он анҷом меёбад, ки модари Рудоба бояд ба расулӣ, ба пеши Сом биравад.

Меҳроб ба Синдухт фармони наздаш овардани Рудобаро дод. Синдухт ҳамчун модар наметавонист аз таҳдиди куштани Меҳроб ба ягона духтараш ором ва бетараф монад, аз ин рӯ, пеш аз иҷрои фармон аз шавҳараш паймон мепоҳад, ки ба Рудоба бадӣ наорад:

*Набояд, ки чун ман бувам чораҷӯӣ,  
Ту Рудобаро сахтӣ орӣ ба рӯӣ.  
Маро дар қаҳон андуҳи ҷони ӯст,  
Кунун бо туам рӯзи паймони ӯст.  
Надорам ҳаме андуҳи ҳештан,  
Аз ӯяст ин дарду андуҳи ман [15, 332].*

Синдухти боҳирад ба духтараш тавсия медиҳад, ки назди падар ба зориву фурутанӣ рафта, ҳашми ӯро нишонад. Меҳроб ҳанӯз ҳашмгин аст ва духтарашро мепоҳад, бо суханони ношоиста ҷазо диҳад, аммо қор аз қор гузашта буд, дигар розҳо ошқор шуда ва ҳама умед бар Худованд мекунад. Шоҳи Кобулистон пешниҳоди занашро пазируфта, ҷилави роҳбариро барои пешгирии барбод рафтани ҳукуматронии худ ба ихтиёри Синдухт медиҳад ва мувофиқи пешниҳоди Синдухт, калиди дари ганҷхоро ба ихтиёри Синдухт дода, ба хираду чорасозии ҳамсари дозову дурандешаш така карда, ба нек анҷом ёфтани сафорат ва бартараф шудани қазияи пешомада умед мебандад.

Синдухт аз Кобул ҷониби Зобул бо ганҷу хостаҳои зиёд сӯйи даргоҳи Сом мешитобад ва бо хиради баланд ва маҳорату қордонии чорасозӣ паҳлавон Сомро барои интиҳоби роҳи дуруст дар бартараф сохтани мушкилӣ ва ҳалли қазия роҳнамун месозад.

Синдухт чун пешкашхоро аз ҷониби Сом пазируфта дид, расидани беҳию рафтани бадири фаҳмид. Меҳроб аз тадбирҷӯии хирадмандона ва бартараф шудани ҷангу хунрезихо дар кишвар изғори хушнудӣ мекунад. Шоир аз забони шоҳи Кобул – Меҳроб ҷуфти ӯро чунин ситоиш кардааст:

*Бад-ӯ гуфт, к-эй ҷуфти фархундарой,  
Бияфрухт аз роят ин тираҷой [15, 367].*

Синдухт барои гирифтани пеши роҳи ҷанги Сом бар зидди Кобулистон ҳамаи тадбири чораҳоро дида, охируламр ба мақсади худ: таъмини осоишу оромиш ҳам дар хонавода ва ҳам дар кишвар мерасад. Ӯ бо раъй ва тадбири рӯшану хирадмандонаи хеш Сомро аз аспӣ ҷаҳл фароварда, пеши роҳи ҷанги Зобулу Кобулро мегирад, паймони дӯстӣ ба вучуд меояд ва шоҳии Меҳробу авлоди Заҳҳок боқӣ мемонад. Барои пайванди Золу Рудоба низ розигӣ ба даст меояд.

Ҳамин тавр, Синдухт намунаи бехтарин ҳамсар, модар дар “Шоҳнома”-и Ҳаким Фирдавсӣ буда, ҳамчун намоди зани хирадманду чорасоз дар адабиёти классикии форсу тоҷик камназир аст.

Дар “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ симои зани боақлу хирадманд ва ҳамсари мушфиқу меҳрубони сарлашқари кишвари Тӯрон Пирон – Гулшаҳр низ новобаста аз образи дуҷумдараҷа будан муассир аст. Дар симои Гулшаҳр Ҳаким Фирдавсӣ намоди занонро офаридааст, ки ҳамеша ёру ёвари шавҳар ва дар ҳама маврид ҳамраъӣи ҳамсаронашон мебошанд. Фирдавсӣ аз забони Пирон ўро “некзан” меномад:

*Бад-ӯ гуфт Пирон, ки эй некзан  
Шудастам сарафроз бар анҷуман [16, 474].*

Гулшаҳр низ мисли Синдухт аз хушбахтии духтараш – Ҷарира, ки ҳамсари Сиёвуш мешавад, меболад:

*Биёвард Гулшаҳр духтар-иро,  
Ниҳод аз бари торақ афсар-иро...  
Мар ўро бипайваст бо шоҳи нав,  
Нишонд аз бари гоҳ чун моҳи нав [16, 475].*

Аммо ҳангоми тасмим гирифтани Пирон, ки ҷуфти духтараш, яъне Сиёвушро ба духтари шоҳ Афросиёб хонадор кардан мехоҳад, эътироз намекунад, бо ӯ ҳамраъӣ аст ва ҳатто дар рӯзи арӯсии Фарангис бо хоҳиши Пирон аз ганҷинаи сипаҳбад “зи густарданиҳову пӯшиданиҳо”, “забарҷад табакҳову тахту ҷомҳои заррин”, ганҷҳои зиёд гирифта, бо хоҳарон сӯйи айвони Афросиёб бирафтанд, бо хушсуханию сарехбаёнии ба ашрофзанон хос:

*Ба назди Фарангис бурданд чиз,  
Забонҳо пур аз офарин буд низ.  
Заминро бибӯсид Гулшаҳру гуфт,  
Ки Хуришедро ғашт ноҳид ҷуфт [17, 16].*

Ҳамраъӣи Гулшаҳр бо шавҳар ҳангоми ҳона бурдани Фарангис ва ба ӯ кӯмак расондан дар таваллуд ва ба воя расондани шоҳи ояндаи Эрон – Кайхусрав низ дида мешавад.

Як нуктаи ҷолиб дар достони “Сиёвуш” ин аст, ки дар ин достон ягон ҷо аз модари Фарангис ва Манижа – духтарони Афросиёб ёд нашудааст, инчунин, муносибати шоҳи Тӯрон бо духтарони худ ҳамвора бад ва аз рӯйи душманист, баръакс нисбат ба Фарангис Пирон ва ҳамсараш – Гулшаҳр меҳру муҳаббати падарию модарӣ доранд ва дар ҳолатҳои бадбахтию рӯҳафтодагӣ, ки пас аз марги Сиёвуш бо шохдӯхтар рӯй дода буд, танҳо Пирон бо ҳамсараш ба ёрии ӯ ва шохзода Кайхусрав мешитобанд. Ҳамин аст, ки ҳангоми гирифтани шудани Пирон ба дасти Гев Фарангис ва Кайхусрав ба миён даромада, барои хотири некиҳояш вайро озод мекунад.

Гулшаҳр ҳамеша ғамшарику ғамгусори шавҳар мебошад ва Пирон ҳам, дар навбати худ, розу ниёзи хешро танҳо ба ҳамсари меҳрубонаш ошкор мекунад. Шоир дар ин бора аз забони Гевӣ паҳлавон чунин овардааст:

*Кучо меҳтари бонувони ту ӯст*

*В-аз ӯ нест пинҳон туро мағзу нӯст [17, 240].*

Ҳатто ҳангоми ба асорат афтодан ҳам Пирон аз ҳамсараш – Гулшаҳр ёд мекунад ва дар назди Гев савганд меҳурар, ки банди дасташро танҳо Гулшаҳр мекушояд:

*Яке саҳт савгандро ёд кун,*

*Ба паймон тани баста озод кун,*

*Ки нақшояд ин банди ман ҳеҷ кас,*

*Кушоянда Гулшаҳр хоҳам ва бас [17, 240].*

Офаридгори “Шоҳнома” он қадар занонро ба ҳамсаронашон содику вафодор бозтоб намудааст, ки ҳатто дар лаҳзаҳои ба сарашон омадани бадбахтӣ: кушта шудан ва ё сабаби марги чигарбандонашон шудани шавҳарон дар баробари ин ҷафопешагон хомӯшӣ ихтиёр мекунанд, забонро аз таъну маломат нисбат ба онҳо ниғаҳ медоранд, таҳаммулпазиранд ва аз шавҳаронашон рӯ наметобанд.

Рустам ҳангоми набарди хунин бо фарзандаш – Сӯҳроб чигари гурди ҷавонро медарар ва ягона фарзанди Таҳмина кушта мешавад. Гуштосп ба зорию таваллои ҳамсараш – Катоюн гӯш надода, бо сабаби ҷоҳталабӣ фарзанди паҳлавонаш – Исфандёрро ба ҷанги Рустами Дастон ба Систон мефиристад ва билохира, вай бо дасти ҷаҳонпахлавон кушта мешавад. Аммо ин занони таҳаммулгаро кулфату бадбахтии худро аз сарнавишти талх дида, дар баробари хато ва гуноҳи ҳамсарон хомӯшӣ ихтиёр мекунанд.

Дар мавриди таҳаммулпазирии Катоюн дар баробари ҳамсари сабуксару ҷоҳталабаш – Гуштосп, ки сабабгори ба ғочии бузург ва бадбахтии зиёд кашада шудани хонаводашон мегардад, Муҳаммадалӣ Исмоии Нудушан чунин ибрози андеша намудааст: “Катоюнро дар ин дoston метавон нидои эҳсос хонд... Катоюн ба унвони модар ва ҳамсар дар миёни Исфандёру Гуштосп, ки бар сари тоҷу тахт кашмакаш доранд, вазъи ҳассосу андӯхборе дорад. Ӯ низ дар поёни умри худ дар радифи он даста аз занони номдори “Шоҳнома” қарор мегирад (монанди Ҷарира, Фарангис, Таҳмина), ки сарнавишти мусибатбори хешро бо матонат таҳаммул мекунанд. Аз ҳамаи писаронаш беш аз ду тан боқӣ наметонад, ки аз ин ду тан низ Исфандёр ба он тарзи хос нобуд мешавад. Он гоҳ, ки ҳамаи наздикони Гуштосп ӯро аз марги писар сарзаниш мекунанд, Катоюн танҳо касест, ки дам намезанад ва ӯ, ки модар аст ва аз ҳама доғдортар, сукуташ сангинӣ ва ҳузни хоссе меёбад” [10, 122].

Ин зани оқила ва дурандеш барои нигоҳ доштани озоишу оромиш дар хонавода ҳар қадар талош карда бошад ҳам, дар баробари хирсу ҷоҳталабии мардони хонадон: падару писар коре карда наметавонад, муҳити носозгори дарбори шоҳон, ки мутаассифона, дар он меҳру муҳаббати хонаводагӣ дар ҷои дуҷум гузошта мешавад, ба сари занони хонаводаҳои шоҳӣ азобу кулфатҳои зиёд ба бор меорад. Ин ҳақиқати таърихино Фирдавсии бузург дар хонаводаи Гуштосп ҳақиқатнигорона бозтоб намудааст.

Бояд тазаққур дод, ки занони “Шоҳнома” ҳама вафодор ва меҳрубон ба ҳамсару фарзандон бозтоб шудаанд. Намунаи дигари зани содику бовафо дар ин дoston Ширин – ҳамсари Хусрави Парвизи Сосонӣ мебошад. Образи Ширин ҳам дар “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ ва ҳам дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Низомии Ганҷавӣ ҳамчун намои занони сарсупурдаи шавҳар ва содику вафодор бозтоб шудааст.

Низомии Ганҷавӣ низ дар достони “Хусрав ва Ширин” ин образро ҳамон гуна ки Ҳаким Фирдавсӣ ӯро дар садокату вафодорӣ ситоиш мекунад, зани босидку вафо ва пайваста ғамхори шавҳар бозтоб намудааст.

Дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Низомии Ганҷавӣ Ширин ҳамеша ҳамроҳу ғамгусори шавҳар инъикос шудааст.

Аз рӯи ақидаи дурусти шоир дар мамлакатдорӣ бепарво будан ва ба айшу ишрат дода шудани шоҳ яке аз сабабҳои вайронии низоми мамлакат, сар бардоштани қувваҳои исёнкор ва аз байн рафтани хонадонҳои меросӣ хоҳад шуд. Ширин аст, ки ўро барои баргардондани тахту давлат бо шарту ваъдаҳо маҷбур мекунад. Хусрав давлати меросии худро ба даст оварда, пояи давлатдориро мустаҳкам менамояд. Пас аз издивоҷ бо ин зани хирадманд низ Хусрав пайваста бо роҳнамоию панду маслиҳати Ширин дар идораи давлату давлатдорӣ комёб мегардад.

Дар фасли “Сухан гуфтани Ширин бо Хусрав аз адл” шоир андешаҳои худро дар бораи адлу инсофи подшоҳон аз забони Ширин меорад. Бо таъсири панду роҳнамоиҳои Ширин Хусрав дар мамлакатдорӣ роҳи дурустро интиҳоб намуда, пайи ислоҳи камбудии худ мешавад. Таъмини амну осоиш дар кишвар ба ҳаёти оилавии Хусрав ва Ширин низ бетаъсир наменомонад. Зиндагии хуш ҳамдигарфаҳмии онҳо то дами бузург шудани Ширӯй – писари Хусраву Марям – духтари Қайсари Рум ва касди ҷони падар қардан ва соҳиби тахту тоҷи шоҳӣ гаштани шоҳзода идома меёбад.

*Дар он талхӣ ҷунон бардошт бо ӯ,  
Ки ҷуз Ширин касе нагзошт бо ӯ.  
Дили Хусрав ба Ширин онҷунон шод,  
Ки бо сад банд, гуфто, ҳастам озод...  
Шакарлаб низ аз ӯ фориг набудӣ,  
Дилаш додӣ хидмат менамудӣ [6, 420].*

Ширин дар рӯзҳои саҳти пеш аз марги Хусрави Парвиз низ бо ӯ ҳамроҳ ва ёру ёвараи буд:

*Зи шафқат соқҳои бандсояи,  
Ҳамемолиду мебӯсид пояи.  
Ҳикоятҳои меҳрангез мегуфт,  
Ки бар бонги ҳикоят хуш тавон хуфт.  
Ба ҳар лафзе даҳан пурнӯш медошт,  
Бар овози шаҳанишаҳ гӯи медошт [6, 423].*

Вафодории Ширин беш аз ҳама дар саҳнаи фоҷиавии марги Хусрав низ намоён мешавад. Ширин, ки бедор мешавад ва ҳамсараш Хусравро ғарки хун мебинад, бо ҷавоби қотел издивоҷ бо Шерӯяро рад мекунад ва ба даҳма рафта, ҷони худро фидои маъшук мекунад. Саҳнаи худкушии Ширин дар “Шоҳнома” бо захри ҳалоҳил хӯрдани ӯ тамои мешавад, аммо бо дашна дар назди ҷасади Хусрав синаи ҳеш чок қардани Ширин, ғочаро дилсӯзтар намоёнда, гувоҳӣ аз иродатмандии ӯ мебошад [3, 262].

Дар достони “Ҳафт пайкар”-и Низомии Ганҷавӣ низ симои занҳои метавон ба мушоҳида гирифт, ки барои шавҳарон фазои осоишу оромӣ таъмин мекунанд. Баҳром бо ҳафт духтари подшоҳи ҳафт иқлим издивоҷ намуда, ҳар якеро дар қасре ҷой медиҳад ва ҳар рӯзи ҳафта ба яке аз ин гунбадҳо назди яке аз занони худ рафта, аз онҳо афсонаи пандомезу аҷиб мешунавад. Мантики ҳодисот дар дoston тақозо мекунад, ки ҳафт духтар барои хуш гардонидани табъи ҳамсарашон, шоҳи кишвари Эрон, бояд ҳафт афсонаи ширину дилнишин нақл намоянд.

Дар қиссаҳои занони Баҳроми Гӯр, ки дар достони “Ҳафт пайкар” оварда шудаанд, рисолати зан дар тарбият намудан ва ба роҳи рост ҳидоят қардани шавҳар, ки дар баробари ин подшоҳи кишвари бузурги Эрон низ мебошад, ба мушоҳида

мерасад. Шавҳар хоҳ подшоҳ бошад, хоҳ кишоварз ва ё пешаи дигаре дошта бошад, ҳамеша ба зани донову хирадманд ва ботадбир эҳтиёҷ дорад.

Дар достони “Лайлӣ ва Мачнун”-и Низомии Ганҷавӣ, ки аз қиссаҳои давраи иломии халқҳои араб маншаъ мегирад, баръакси гуфтаҳои боло, комилан беҳукукии занон дар назди шавҳарон дар ҷамъияти асрҳои миёнаи Шарқ ба мушоҳида мерасад. Занон дар назди ҳамсаронашон аз хурдтарин ҳукукҳои инсонӣ бархурдор нестанд. Танҳо мардон дар ҳалли қазияи дар хонавода баамаломада ҳукуки даҳолат қарданро доранд.

Дар байни халқҳои араб расме будааст, ки занон ҳатто пас аз марги шавҳаронашон дар давоми ду сол набояд ба касе рӯй намоянд ва аз хона бадар шаванд. Ба ин маънӣ дар достони “Лайлӣ ва Мачнун” чунин оварда шудааст:

*Расми араб аст, к-аз паси шӯй  
Намояд зан ба ҳеҷ кас рӯй.  
Соле ду ба хона-дар нишинад,  
Ў дар касу кас дар ӯ набинад!  
Нолад ба тазарруе, ки донад,  
Байте ба муроди хеш хонад [7, 185].*

Дар тасвири Низомӣ низ чунин амал ҷой дорад, ҳамон гуна ки Лайлӣ дар сӯғи шавҳари худ Ибни Салом:

*Лайлӣ ба чунин баҳона ҳолӣ  
Хиргоҳ зи халқ қард холӣ.  
Бар қоидаи мусибати шӯй  
Бо ғам бинишаст рӯй дар рӯй...  
Мебурд ба шартӣ сӯзворӣ  
Бар ҳафт фалак хурӯшу зорӣ.  
Шӯридагӣ далер мекард,  
Худро ба тапонча сер мекард [7, 185].*

Дар достони мазкур модари ҳам Қайс ва ҳам Лайлӣ дар баробари мушкилиҳое, ки ба сари чигарбандонашон омадааст, коре қарда наметавонанд. Ҳатто падари Лайлӣ дар ҷанги дуҷуми Навфал бо қабилai Лайлӣ духтари худро куштани мешавад, аммо модари Лайлӣ дар амри бераҳмонаи шавҳар даҳолат қарда наметавонад. Шавҳарони онҳо: падари Қайс ва падари Лайлӣ дар ҷорасозӣ ва бартараф намудани мушкилиҳои баамаломада аз ҳамсаронашон маслиҳат намекурсанд.

Чунонки Аълоҳон Афсаҳзод дуруст дарёфтааст, тамоми шароити мавҷуда, муҳит, русуму одот, ойину тартибот ва ақидаи зулмпарвару ҳафақоновари ҳукмрон бо қирдору рафтори занон, хусусан модарон, созгор набуда, қувваҳои неқӣ дар он шароиту муҳит паҳш қарда мешаванд [1, 96].

Ба ин тартиб, метавон ба ҳулосае омад, ки Ҳаким Фирдавсӣ ва Низомии Ганҷавӣ мазмунҳои марбут ба устуворию оила, вафодорӣ ва ҷойгоҳи зани доно дар устуворию оила, ба воя расонидани фарзандони солим, андешаҳои алоқаманд ба вазифаҳои иҷтимоии занон дар хонавода ва ҷомеаро дар дostonҳои ҷудогона ва бахшҳои гуногуни баъзе дostonҳои таркиби “Шоҳнома” ва “Ҳамса” ҷой додаанд. Ҳамзамон, Низомии Ганҷавӣ ба ғоча анҷом пазируфтани умри ҷавонро бо сабаби беҳирадии баъзе падару модарон дар дostonи пурашки “Лайлӣ ва Мачнун” суруда, паёмадашро низ дар заволи оилаи ноустувори Лайлӣ ва Навфал бозтоб намудааст.

Дар маҷмӯъ, ҳам Ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ ва ҳам Ҳаким Низомии Ганҷавӣ нисбат ба зан дидгоҳи ба худ хоссе дошта, дар баробари ситоиши хирадофаринӣ, додгустарӣ ва нуктасанҷии занон, ки боиси ҳифзи асолати хонаводаи солим ва рафох

дар чомеа мегардад, паҳлавонон ва фармонравоёни ватанпарастро бархоста аз миёни занони шердил медонад.

**Пайнавишт:**

1. Афсаҳзод, Аълохон. Низомии Ганҷавӣ / Аълохон Афсаҳзод. – Душанбе: Маориф, 1995. – 208 с.
2. Ашурова, Н. Муқаддимаи зуҳури Рустам (Ҷустор дар сохтор ва хусусиятҳои гоҷаи бадеии достони “Зол ва Рудоба”-и Ҳаким Абулқосими Фирдавӣ). Рисолаи илмӣ тадқиқотӣ / Н. Ашурова. – Душанбе: “Сино”, 2014. – 140 с.
3. Ашурова, Н. Таҳлили қиёсии образи Ширин дар “Шоҳнома”-и Фирдавӣ ва “Хусрав ва Ширин”-и Низомӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (баҳши илмҳои филологӣ). – Душанбе: Маркази таъбу наиш, баргардон ва тарҷума, 2018. – №7. – Саҳ. 260-264.
4. Бертельс, Е. Э. Великий азербайджанский поэт Низами. Эпоха-Жизнь-Творчество / Е. Э. Бертельс. – Баку: Издательство АзФАН, 1940. – 146 с.
5. Бертелс, Е. Э. Адабиёти форсу тоҷик дар асрҳои XII-XIV / Е. Э. Бертелс, А. Н. Болдырев, Р. Ҳодизода. – Душанбе: Дониш, 1976. – 345 с.
6. Ганҷавӣ, Низомӣ. Хамса: Махзан-ул-асрор, Хусраву Ширин / Низомии Ганҷавӣ. – Душанбе: Адиб, 2012. – 480 с.
7. Ганҷавӣ, Низомӣ. Хамса: Лайлию Маҷнун, Ҳафт пайкар / Низомии Ганҷавӣ. – Душанбе: Адиб, 2012. – 480 с.
8. Ганҷавӣ, Низомӣ. Хамса: Искандарнома / Низомии Ганҷавӣ. – Душанбе: Адиб, 2012. – 480 с.
9. Музаффарова, Ш. “Ҳафт пайкар”-и Низомӣ ва таҳаввули достони Баҳроми Гӯр. – Душанбе: ДСРТ, 2014. – 169 с.
10. Нудушан, Муҳаммадалӣ Исломи. Достони дostonҳо. Рустам ва Исфандёр дар “Шоҳнома” / Муҳаммадалӣ Исломи Нудушан. – Техрон: Осор, 1372. – 304 саҳ.
11. Нуъмонӣ, Аллома Шиблӣ. Шеър-ул-Аҷам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон / Аллома Шиблӣ Нуъмонӣ : ҷилҳои сеюм, чаҳорум ва панҷум. – Техрон, 1368, 204+268 с.
12. Саидзода, Ҷ. Нигоҳи адибон ба оила ва тарбияи фарзанд / Ҷ. Саидзода // Адабиёт ва санъат. – № 41 (1804). – 08.10.2015.
13. Самад, В. “Шоҳнома”-и Фирдавӣ ва Чернышевский / В. Самад. – Адиб, 2004. – 399 с.
14. Сарромӣ, Қадамалӣ. Аз ранги гул то ранҷи хор / Қадамалӣ Сарромӣ. – Техрон: Ширкати интишороти илмӣ-фарҳангӣ, 1367. – 1087 с.
15. Фирдавӣ, Абулқосим. Шоҳнома / Абулқосим Фирдавӣ : таҳияи К. Айни, З. Аҳрорӣ. – Душанбе: Адиб, 2007. – Ҷилди 1. – 480 с.
16. Фирдавӣ, Абулқосим. Шоҳнома / Абулқосим Фирдавӣ : таҳияи К. Айни, З. Аҳрорӣ. – Душанбе: Адиб, 2007. – Ҷилди 2. – 480 с..
17. Фирдавӣ, Абулқосим. Шоҳнома / Абулқосим Фирдавӣ : таҳияи К. Айни, З. Аҳрорӣ. – Душанбе: Адиб, 2008. – Ҷилди 3. – 480 с.
18. Фирдавӣ, Абулқосим. Шоҳнома / Абулқосим Фирдавӣ: таҳияи К. Айни, З. Аҳрорӣ. – Душанбе: Адиб, 2008. – Ҷилди 4. – 480 с.
19. Фирдавӣ, Абулқосим. Шоҳнома / Абулқосим Фирдавӣ: таҳияи К. Айни, З. Аҳрорӣ. – Душанбе: Адиб, 2009. – Ҷилди 8. – 480 с.
20. Фирдавӣ, Абулқосим. Шоҳнома / Абулқосим Фирдавӣ : таҳияи К. Айни, З. Аҳрорӣ. – Душанбе: Адиб, 2010. – Ҷилди 10. – 416 с.

**Reference Literature**

1. Afsakhzod, Alokxon. Nizami Gyandzhevi // Alokxon Afsakhzod. – Dushanbe: Enlightenment, 1995. – 208 pp.

2. *Ashurova N. The Studies of the Structure of Ideologico-Artistic Peculiarities of the Poem "Zola and Rudoba" by Hakim Abulkosim Rudaki // N. Ashurova. – Dushanbe: Sino, 2014. – 140 pp.*
3. *Ashurova N. Correlative Analysis of the Image of Shirin in "Shoh-Name" by Firdawsi and in "Khusrav and Shirin" by Nizami // Bulletin of the Tajik National University. Series of humanitarian sciences. 2018, #7. – pp. 260 – 264.*
4. *Bertels, Ye.E. A Great Azerbaijanian Poet Nizami. Epoch-Life-Creation / Ye.E. Bertels. – Baku: The Azerbaijan Academy of Sciences, 1940. – 146 pp.*
5. *Bertels, Ye.E. Persian-Tajik Literature Referring to the XII-th – the XIV-th Centuries / Ye.E. Bertels, A.N. Boldyrev, R. Hodizoda. – Dushanbe: Knowledge, 1976. – 345 pp.*
6. *Nizami, Gyandzhevi. Khamsa: Makhzan-ul-asror, Khusrav and Shirin // Gyandzhevi Nizami. – Dushanbe: Man-of-Letters, 2012. – 480 pp.*
7. *Nizami, Gyandzhevi. Khamsa: Leili and Majnun. Seven Figures // Gyandzhevi Nizami. – Dushanbe: Man-of-Letters, - 480 pp.*
8. *Nizami, Gyandzhevi. Khamsa: Iskandar-Name // Gyandzhevi Nizami. – Dushanbe: Man-of-Letters, - 480 pp.*
9. *Muzaffarova Sh. "Seven Figures" by Nizami and Evolution of the Narrative about Bakhrom Gur. – Dushanbe: DSRT, 2014. – 169 pp.*
10. *Nudushan, Muhammadali Islomi. The Narrative Surpassing all other Narratives. Rustam and Isfandiyor in "Shah-Name" // Muhammadali Islomi Nudushan. – Tehran: Literary Productions, 1372 hijra. – 304 pp.*
11. *Nugmoni, Alloma Shibli. The Poet of Adjam // Alloma Shibli Nugmoni: volumes 3,4,5. – Tehran, 1368 hijra, 204+268 pp.*
12. *Saidzoda Dj. The Viewpoint Related to Family and Upbringing of Children // Dj. Saidzoda. Literature and Art. - #41 (1804). – 08.10.2015.*
13. *Samad V. "Shah-Name" by Firdawsi and Chernyshevsky // V. Samad. – Dushanbe: Man-of-Letters, 2004. – 399 pp.*
14. *Sarromi, Kadamali. From the Colour of Flower to the Thorn of Rose // Kadamali Sarromi. – Tehran, 1367 hijra. – 1087 pp.*
15. *Firdawsi, Abulkosim. Shah-Name // Abulkosim Firdawsi: under the editorship of K.Aini and Z.Akhrori. – Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. – V.1. – 480 pp.*
16. *Ibidem. - Volume 2.*
17. *Ibidem. 2008. - Volume 3.*
18. *Ibidem. 2008. - Volume 4.*
19. *Ibidem. 2010. - Volume 8.*
20. *Ibidem. 2010. - Volume 10. – 416 pp.*
21. *Sharofova G. Images of Women in Narrative Prose. – Dushanbe: Cognition, 2007. – 160 pp.*